

УДК 378

Н.В. Нікончук, здобувач

Бердянський університет менеджменту і бізнесу, м. Бердянськ, Україна

**РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ:
АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ****Н.В. Нікончук**, соискатель

Бердянський університет менеджмента и бизнеса, г. Бердянск, Украина

**РЫНОК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ:
АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ****N.V. Nikonchuk**, applicant

Berdyansk University of Management and Business, Berdyansk, Ukraine

**EDUCATIONAL SERVICES MARKET IN UKRAINE:
PRESENT STATE AND PROSPECTS**

Проаналізовано кількісний стан та перспективи розвитку ринку освітніх послуг в Україні. Зазначені основні тенденції до змін динаміки розвитку освітніх послуг.

Ключові слова: освітня послуга, ринок, ринок освітніх послуг, середня заробітна плата, вищий навчальний заклад.

Проанализировано количественный состав и перспективы развития рынка образовательных услуг в Украине. Отмечены основные тенденции к изменениям динамики развития образовательных услуг.

Ключевые слова: образовательная услуга, рынок, рынок образовательных услуг, средняя заработная плата, высшее учебное заведение.

The author of the article is analyse the quantitative consisting and prospects of market of educational services development of Ukraine. Basic tendencies are marked to the changes of dynamics of development of educational services.

Key words: educational services, the market, the market of educational services, the average wage, higher education.

Постановка проблеми. За останні роки проблеми розвитку вищої освіти в Україні набули особливого значення. Основною причиною підвищеної уваги науковців та практиків до освітніх проблем є той факт, що завдяки ефективному функціонуванню системи освіти забезпечується розвиток людського капіталу країни, а, відповідно, й її конкурентоспроможність на світових ринках. Західний досвід свідчить, що конкурентоспроможність економічної системи забезпечується завдяки інноваційним рішенням, які втілює кадровий потенціал. На частку нових знань, втілених у технологіях, обладнанні, продукції, в передових країнах припадає до 85 % приросту валового внутрішнього продукту [1]. У зв'язку з цим першочерговим завданням держави є забезпечення функціонування та розвитку системи освіти для ефективного формування та відтворення людського капіталу. Особливу увагу сучасні фахівці приділяють системі вищої освіти, яка нині переживає черговий етап реформування.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми реформування та розвитку вищої освіти розглядаються багатьма авторами, серед яких слід відзначити таких, як В. Пономаренко [1], О. Родіонова [2], Ю. Рубіна та А. Ємельянова [3], І. Шеломенцеву [4] та ін. Більшість фахівців стверджує, що система освіти, особливо вища, потребує реформування з позиції впровадження компетентнісного підходу у вищу школу. Але, на наш погляд, суттєвою проблемою сучасної освіти є той факт, що процес отримання спеціальності є відірваним від реального сектору економіки, і тому більшість нинішніх випускників поповнюють армію безробітних.

Формулювання цілей статі. Таким чином, метою цієї статті є аналіз сучасної ситуації на ринку освітніх послуг з метою виявлення основних перспектив щодо його якісного розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. За ствердженням багатьох провідних фахівців сучасна освіта являє собою процес, який починається від народження людини і триває протягом усього її життя. Відомо, що на функціонування та розвиток системи освіти безпосередньо впливає чимало чинників соціально-економічного характеру. Сьогодні окрему увагу фахівці приділяють демографічному стану в країні.

Якщо звернути увагу на динаміку кількості загальноосвітніх навчальних закладів (рис. 1), то можна побачити, що внаслідок погіршення демографічної ситуації в країні кількість загальноосвітніх навчальних закладів невинно зменшується.

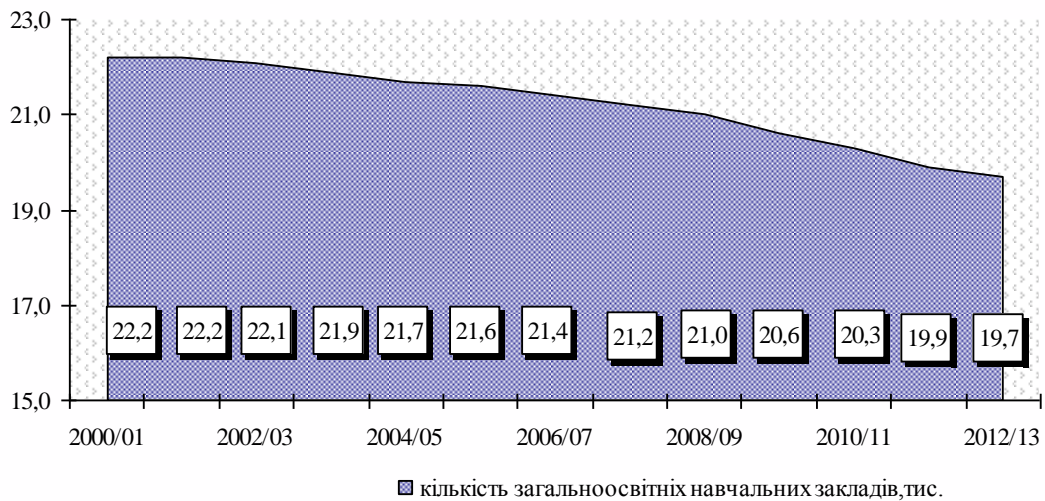

Рис. 1. Динаміка кількості загальноосвітніх навчальних закладів в Україні з 2000 по 2012 рр.

Відповідно зменшується кількість випускників у загальноосвітніх навчальних закладах. Цей висновок можна проілюструвати за допомогою рис. 2. На ньому зображено динаміку кількості випускників, що отримали базову та повну середню освіту у порівнянні з 2000/01 роком. Як можна побачити, загальна кількість випускників невпинно скорочувалась протягом майже десятиліття. Експерти пов'язують такий стан із скороченням народжуваності в Україні, яка й вплинула на чисельність випускників. Але водночас наприкінці періоду, який досліджується, на фоні загального падіння спостерігається досить цікава тенденція щодо різкого збільшення у 2009/10 році кількості випускників, що отримали базову середню освіту, тоді як кількість випускників, що отримали повну середню освіту зростає у 2011/12 році.

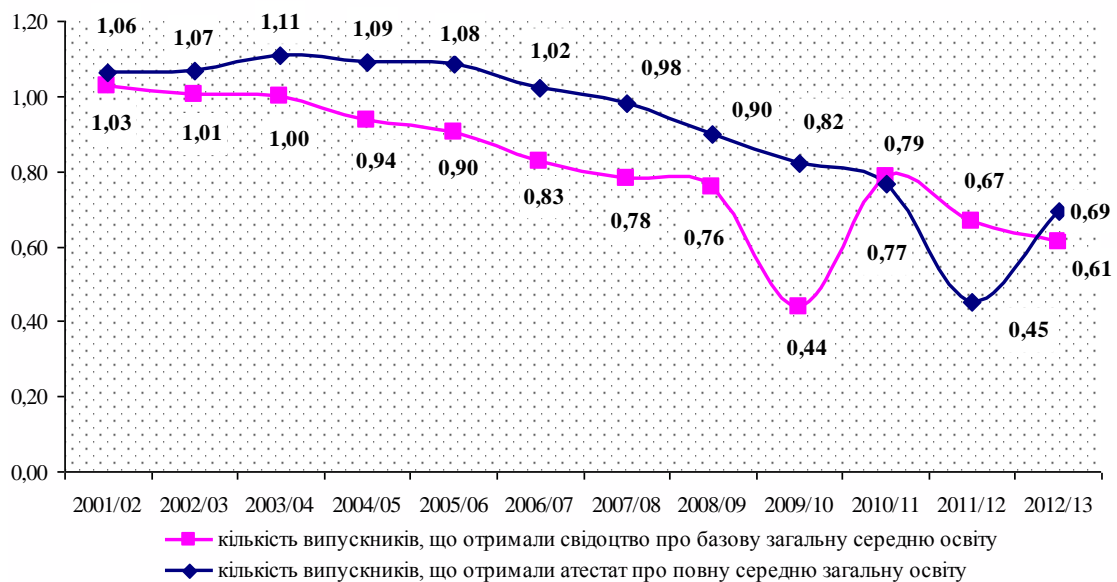

Рис. 2. Динаміка кількості випускників, що отримали базову та повну середню освіту в Україні у порівнянні з 2000 р.

Підвищення кількості випускників з базовою середньою освітою у 2009/10 році пояснюється тим, що з 2008 необхідною умовою для вступу у ВНЗ України є результати ЗНО. У зв'язку з цим певна кількість випускників переорієнтувалась на отримання спеціальної освіти у професійних спеціалізованих навчальних закладах, а вищу освіту здобувати після їх закінчення і вступу одразу на другий або третій курс ВНЗ.

Що стосується зростання кількості випускників, що отримали у 2011/12 році повну середню освіту, то цей факт пояснюється тим, що випускники більшою мірою адаптувались до таких умов вступу у ВНЗ та, відповідно, вирішили здобувати вищу освіту одразу після скінчення школи.

Наведені висновки підтверджуються також результатами дослідження динаміки кількості випускників професійно-технічних навчальних закладів, до яких вступають, зазвичай, після отримання свідоцтва про базову середню освіту, та кількості випускників вищих навчальних закладів, необхідною умовою вступу до яких є атестат про повну середню освіту. На рис. 3 наведено темпи росту кількості професійно-технічних навчальних закладів та їх випускників у порівнянні з 2000/01 навчальним роком.

Рис. 3. Динаміка кількості професійно-навчальних закладів та їх випускників в Україні у порівнянні з 2000 р.

Як можна побачити з рис. 3, кількість професійно-технічних навчальних закладів протягом дванадцяти років практично не змінювалась; лише на початку 2000-х років спостерігається незначне скорочення їх чисельності, але починаючи з 2004 по 2007 рр. їх кількість навіть зростає у порівнянні з 2000 роком, а потім з 2008 по 2012 рік їх кількість практично не змінюється.

Що стосується випускників професійно-навчальних закладів в Україні за визначений період, то їх кількість також дещо скорочувалась на початку 2000-х років, але з 2004 по 2007 рік все більша кількість випускників загальноосвітніх закладів вирішували продовжувати освіту саме у стінах професійно-навчальних закладів. Починаючи з 2009 року, спостерігається скорочення кількості випускників професійно-технічних навчальних закладів, яке пояснюється тим, що вступати стала менша кількість людей, народжених у роки найбільш глибокої демографічної кризи в Україні.

Незважаючи на той факт, що отримання професійної освіти залишається нібито популярним в Україні, середня кількість випускників професійно-технічних навчальних закладів за період з 2000 по 2012 рр. становить щорічно лише 265, 12 тис. осіб.

Таким чином, переважна кількість випускників шкіл орієнтується на отримання вищої освіти. Цей факт підтверджують результати аналізу динаміки кількості випускників вищих навчальних закладів I-II та III-IV рівнів акредитації (рис. 4 та 5).

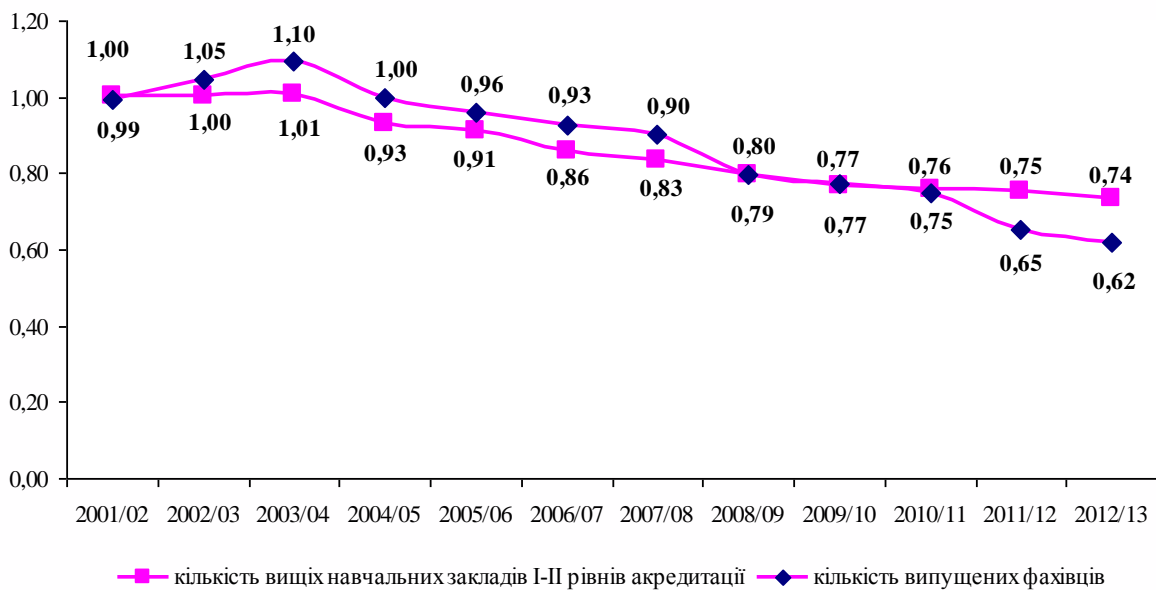

Рис. 4. Динаміка кількості вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації та їх випускників в Україні у порівнянні з 2000 р.

Згідно з даними, наведеними на рис. 4, кількість навчальних закладів I-II рівнів акредитації невпинно скорочується. На початку 2000-х років вони переживали своєрідний бум, коли кількість випускників шкіл була досить велика, не всі з них змогли вступити до вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, і тому для таких осіб залишалась можливість отримати вищу освіту в таких навчальних закладах. Але починаючи з 2004-2005 рр. кількість випускників середніх навчальних закладів почала скорочуватись, більшість з них вже «поглинали» навчальні заклади вищого рівня акредитації (університети, академії), відповідно, відбулось скорочення як чисельності навчальних закладів I-II рівнів акредитації, так і їх випускників.

Важливо зазначити, що державне втручання у сферу освіти також значно вплинуло на функціонування ринку освітніх послуг в Україні. Починаючи з середини 2000-х років все частіше стали звучати заяви від уряду щодо необхідності скорочення кількості вищих навчальних закладів в Україні. Так, Міністерство освіти і науки України наводить такі дані: в Італії на 60 мільйонів населення припадає 65 університетів, у Франції на 63 мільйони – 41, в Іспанії на 45 мільйонів – 60, у Великобританії на майже 61 мільйон – 142 [5].

У той же час, за даними Держкомстату України, в нашій державі налічується понад 800 вищих навчальних закладів на 45 мільйонів населення. У зв'язку з цим починаючи з 2010 року розпочата активна компанія щодо оптимізації кількості ВНЗ і приведення їх до рівня світових параметрів, тобто близько 90 ВНЗ на існуючу кількість населення. Але незважаючи на оголошенні орієнтири, кількість вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації не тільки не скорочується, а навпаки зростає. Цей висновок підтверджують дані, наведені на рис. 5.

Так, протягом 2000-2012 рр. спостерігається стабільне зростання кількості вищих навчальних закладів та, відповідно, зростає кількість випущених фахівців. У 2010/11 році кількість випущених фахівців перевищила рівень випуску у 2000 році майже в два рази. Ці факти свідчать, що вища освіта є популярною в країні, більшість випускників шкіл віддають перевагу її отриманню одразу після закінчення загальноосвітніх навчальних закладів.

Необхідно зазначити, що кількість випущених фахівців зростає також внаслідок зростання численності іноземних громадян. Так, станом на 1 січня 2013 року в Україні навчаються 60,3 тис. іноземних студентів [6]. Таким чином, основний приріст кількості випускників ВНЗ III-IV рівнів акредитації відбувається за рахунок громадян України. В

цілому за період з 2000 по 2012 рр. в Україні в середньому щорічно закінчували зазначені навчальні заклади 427,46 тис. осіб.

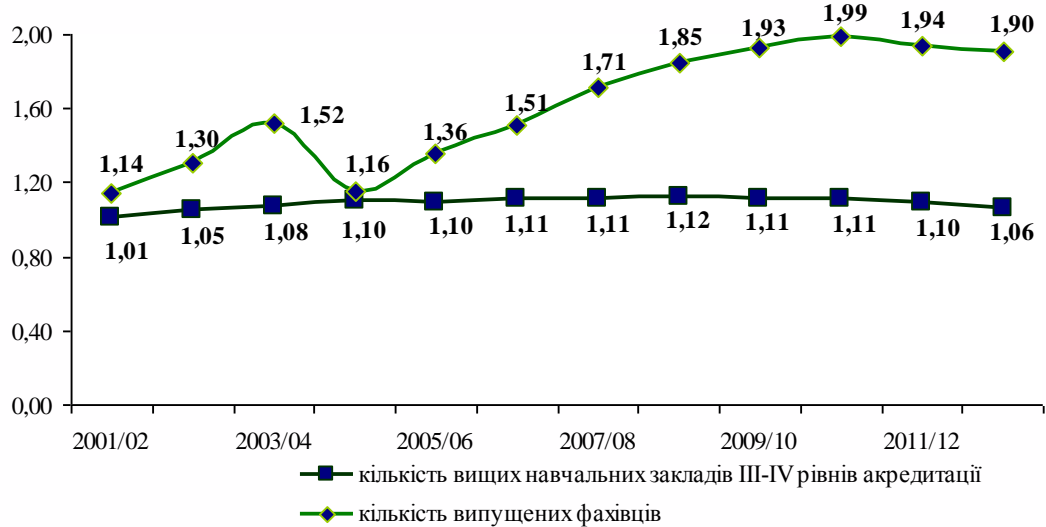

Рис. 5. Динаміка кількості вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та їх випускників в Україні у порівнянні з 2000 р.

Отже, на сьогодні отримання вищої освіти в Україні є досить популярним; все більше випускників загальноосвітніх навчальних закладів обирають продовження освіти саме у ВНЗ III-IV рівнів акредитації, що дозволяє останнім не тільки розширювати перелік спеціальностей, які пропонуються абітурієнтам, а навіть кількісно збільшуватись. На рис. 6 зображено динаміку кількості студентів, які навчаються у ВНЗ на денному, вечірньому та заочному відділеннях у порівнянні до 2000/01 року. Аналізуючи наведені дані, можна побачити, що кількість студентів у ВНЗ невинно зростає, при цьому особливим попитом користуються саме заочна форма навчання, тоді як вечірня, навпаки, втрачає свою привабливість.

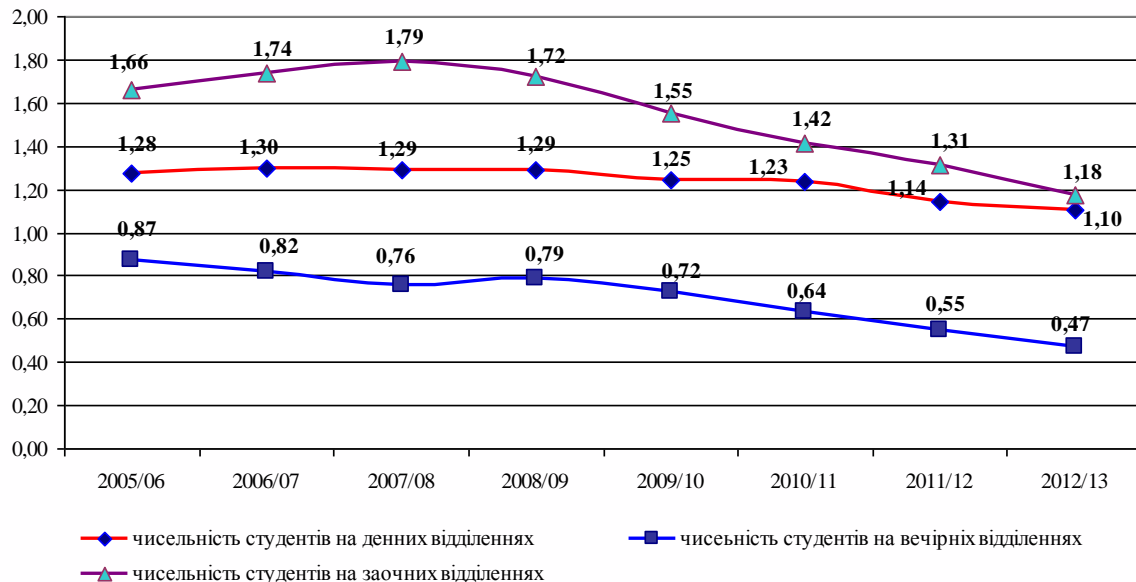

Рис. 6. Динаміка кількості студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації на різних відділеннях у порівнянні з 2000 р.

Отже, незважаючи на щорічне скорочення так званих бюджетних місць для навчання, в Україні переважна частина молоді бажає отримати диплом про вищу освіту. Популярність вищої освіти в Україні пояснюється фахівцями декількома факторами [7, с. 55-56]: по-перше, старше покоління переконалось у тому, що чим вище рівень кваліфікації, тим вище

рівень її оплати, а, відповідно, й вище рівень життя людини; по-друге, багато батьків сучасних студентів покладає надії на те, що протягом навчання їх дитини відбудеться стабілізація політичної та економічної ситуації в країні, й отримана освіта буде доречна.

Якщо простежувати напрямки підготовки фахівців, то можна виявити таку тенденцію, зображену на рис. 7.

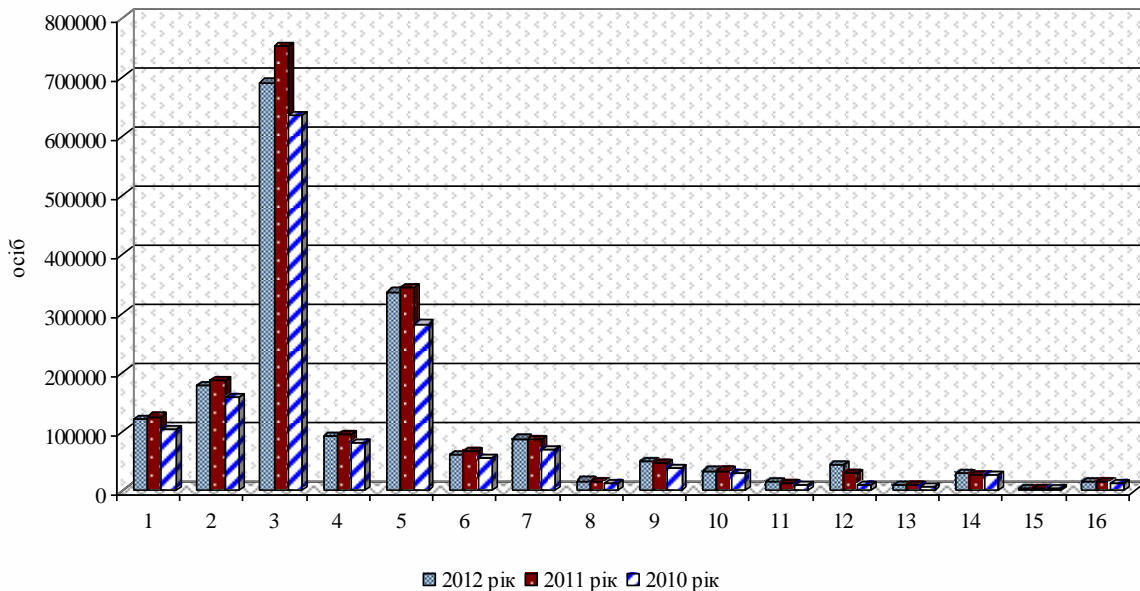

Рис. 7. Кількість студентів за галузями знань:

1 – освіта; 2 – гуманітарні науки та мистецтво; 3 – соціальні науки, бізнес і право; 4 – природничі науки; 5 – інженерія; 6 – будівництво та архітектура; 7 – транспорт; 8 – геодезія та землеустрій; 9 – сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції; 10 – техніка та енергетика аграрно-го виробництва; 11 – ветеринарія; 12 – охорона здоров'я; 13 – соціальне забезпечення; 14 – сфера обслуговування; 15 – військові науки; 16 – безпека

Виходячи з наведених даних, можна цілком перекоонатись в існуванні значної диспропорції у підготовці майбутніх фахівців. Переважна більшість студентів навчаються за напрямом: соціальні науки, бізнес і право; це тенденція зберігається протягом декількох років. Значно менша кількість випускників загальноосвітніх навчальних закладів обирає напрями, пов'язані з інженерними науками. На третьому місці за популярністю напрямів підготовки знаходяться гуманітарні науки та містництво, а на четвертому – освіта.

Що стосується інших галузей народного господарства, то спостерігається тривожна тенденція, коли лише незначна частка випускників обирає спеціальності, пов'язані зі сферами соціального обслуговування, сільського господарства, охороною здоров'я та ін. Цілком очевидним є той факт, що популярність того або іншого напрямку підготовки залежить від рівня середньої заробітної плати, яку отримують працівники цієї галузі.

У табл. наведено розподіл середньомісячної заробітної плати за окремими видами економічної діяльності на початок 2013 року.

Згідно з даними, наведеними у табл., найбільш висока середня заробітна плата спостерігається саме у фінансовій сфері, що обумовлює щорічний приріст кількості охочих отримати економічну спеціальність. На жаль, інші сфери, особливо сільське господарство, залишаються найменш оплачуваними, що безпосередньо впливає на їх популярність серед випускників шкіл.

Треба зазначити, що за останні роки спостерігається збільшення кількості студентів за напрямом підготовки інженерні науки, особливо у сфері ІТ-технологій. У першу чергу це пов'язано з тим, що сучасному народному господарству потрібні фахівці у цій галузі, розмір середньої заробітної плати у цій сфері успішно конкурує з економічною сферою. Але сформовані в суспільстві стереотипи про престижність праці в економічній сфері, її високий рі-

вень доходності високі доходи в економічній сфері дотепер визначають вибір більшої частини молоді у майбутній спеціальності. Незважаючи на те, що держава постійно скорочує кількість замовлень на підготовку спеціалістів за напрямом «Економіка і підприємництво», попереджає, що знайти роботу після закінчення ВНЗ за такою спеціальністю буде значно складніше, кількість студентів на цих спеціальностях практично не змінюється.

Таблиця

Розмір середньомісячної заробітної плати за галузями економічної діяльності на 01.01.2013

Вид діяльності	Середньомісячна заробітна плата на 01.01.2013 р., грн
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство та рибне господарство	2025
Промисловість	3539
Будівництво	2322
Інформація та телекомунікації	4337
Фінансова та страхова діяльність	5925
Освіта	2461
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2154

Наявні диспропорції у сфері освіти загрожують національній безпеці держави, перешкоджають її соціально-економічному розвитку, оскільки катастрофічне не вистачає працівників робочих спеціальностей, тоді як молоді люди з дипломами про вищу освіту залишаються безробітними і частіше працюють у тіншовому секторі економіки.

Якщо аналізувати потребу вітчизняних підприємств у працівниках за різними професійними групами, то найбільшим попитом користується група «кваліфіковані робітники з інструментом» (рис. 8).

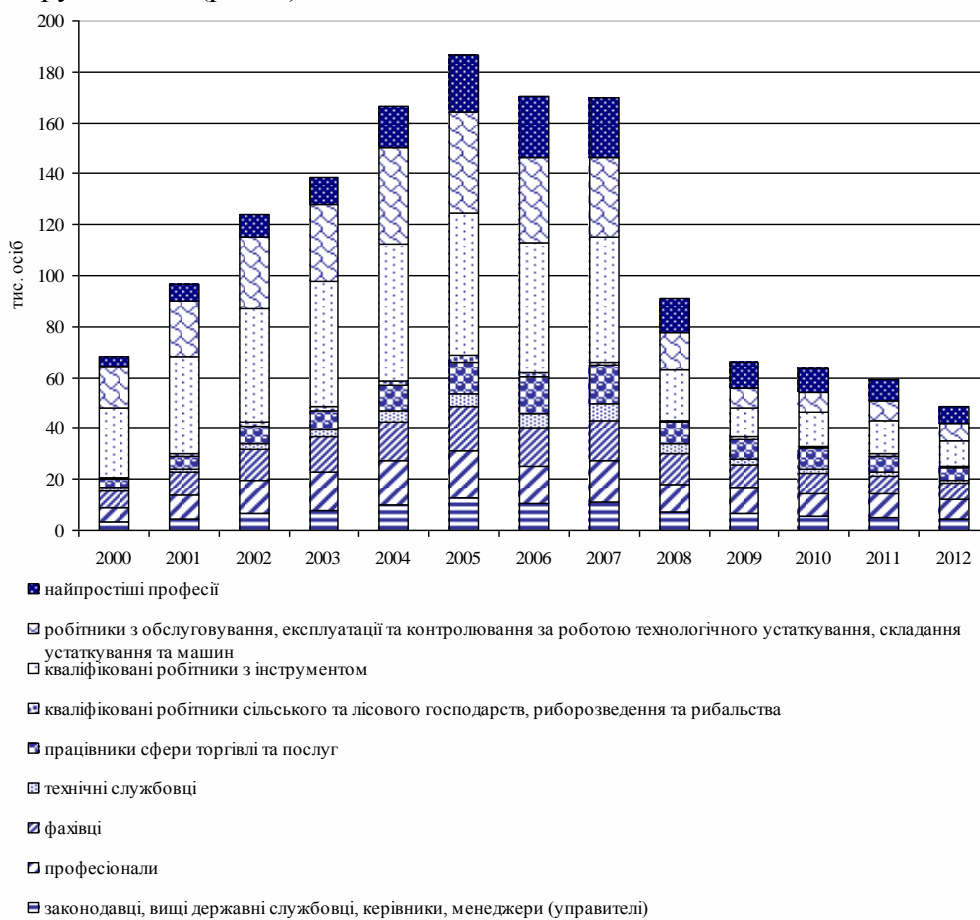

Рис. 8. Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами

Згідно з наведеними даними, найбільші шанси отримати роботу мають такі категорії, як «робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин», «кваліфіковані робітники з інструментом» та «найпростіші професії», які навіть не потребують жодного диплому про освіту.

Ця тенденція є стійкою протягом ostatніх років, хоча при цьому загальний попит на робочу силу в Україні скорочується, починаючи з 2005 року. Так, якщо порівнювати загальну кількість випускників ВНЗ III-IV рівнів акредитації по Україні за 2012 рік, то ця цифра сягає 520,7 тис. осіб, тоді як потреба у робітниках на підприємствах України за всіма категоріями працівників складає лише 48,6 тис. осіб. Таким чином, ситуація набуває загрозливого характеру, оскільки незбалансованість попиту на ринку праці і кількості випускників ВНЗ створює передумови для погіршення соціально-економічної ситуації в цілому, тобто зростанню безробіття серед молоді, збільшення тіньового сектору економіки, погіршення криміногенної ситуації, збільшення міграційних потоків тощо.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши ситуацію, що склалась на ринку освітніх послуг, можна зробити такі висновки. По-перше, внаслідок глибокої демографічної кризи відбувається зменшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів, що безпосередньо відбивається на кількості професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації. В той же час кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації не тільки не скорочувалась, а навіть збільшувалась, і лише за останні три роки почала зменшуватись. Україна не відповідає світовим стандартам кількості ВНЗ на чисельність населення, що можна трактувати двояким чином. З одного боку, майже кожна людина має можливість вступити до вищого навчального закладу й отримати вищу освіту за бажаним напрямом, що значно підвищує якісний розвиток трудового потенціалу країни в цілому. З іншого боку, в країні спостерігається диспропорція між попитом на робочу силу (найбільшим попитом користуються такі групи працівників, яким навіть достатньо загальної освіти для виконання своїх функцій) і кількістю людей, які мають диплому про вищу освіту і шукають працю в напрямку отриманої освіти. Така ситуація має свої негативні наслідки, серед яких слід зазначити високий рівень безробіття серед молоді, настрої розчарування, збільшення сектору тіньової економіки, погіршення рівня життя населення і т. ін. У цій ситуації держава потребує розроблення дієвого механізму щодо врегулювання ринку освітніх послуг з метою забезпечення якісного розвитку трудового потенціалу країни та його реалізації.

По-друге, планування підготовки кадрів для майбутньої соціально-економічної системи має бути докорінно переглянute, оскільки сьогодні підготовка фахівців здійснюється переважно для деякої «віртуальної» системи, де значна частина робочих місць знаходиться у площині соціальних, правових та економічних наук. При цьому не поповнюються кваліфікованими кадрами ті галузі, розвиток яких дозволяє перебудувати існуючий господарський механізм, закладають основи для інноваційного розвитку економіки та ін. Заходи, що вживає держава, щоб застерегти молодих людей від отримання освіти, яка не зможе гарантувати їм наявність місця праці, є недостатніми. Скорочення лише ліцензійного обсягу набору студентів та зменшення кількості місць навчання за рахунок державного бюджету не призводить до збільшення кількості бажаних отримати освіту в стратегічних для держави галузях економіки. Низький рівень заробітної плати, соціального захисту, а відповідно, низький рівень престижності деяких професій, створюють передумови для «старіння» багатьох галузей, навіть освітньої.

Враховуючи вищеозначене як подальші напрямки досліджень слід зазначити як першочергові дослідження державного впливу на ринок освітніх послуг та розроблення механізму щодо його регулювання.

Список використаних джерел

1. *Корнева О.* Адаптивная модель воспроизводства человеческого капитала в системе высшего профессионального образования / О. Корнева // Вестник науки Сибири. – 2012. – № 1 (2). – С. 174-178.
2. *Пономаренко В. С.* Проблеми підготовки компетентних економістів і менеджерів в Україні [Електронний ресурс] / В. С. Пономаренко. – Режим доступу : http://oseu.edu.ua/ukrus/univer/csot/files/ponomarenko_problemy_pidgotovki.pdf.
3. *Родіонов О.* Аналіз процесів розвитку української системи вищої освіти в контексті управління її якістю / О. Родіонов // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 11-12 (1). – С. 31-33.
4. *Шеломенцева И.* Инновационное развитие систем высшего образования / И. Шеломенцева // Вестник Южно-Уральского профессионального института. – 2012.– № 2 (8). – С. 4-9.
5. *В Украине на 800 вузов больше, чем во Франции* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://society.lb.ua/education/2011/06/11/100814_v_ukraine_na_800_vuzov_bolshem.html.
6. *Іноземні студенти щорічно залишають в Україні понад 4 млрд. грн* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dt.ua/UKRAINE/inozemni-studenti-schorichno-zalishayut-v-ukrayini-ponad-4-mlrd-grn.html>.
7. *Сисоєва С. О.* Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батченко / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київський університет ім. Б. Гринченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К. : ВД ЕКМО, 2011. – 368 с.
8. *Офіційний сайт* Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.